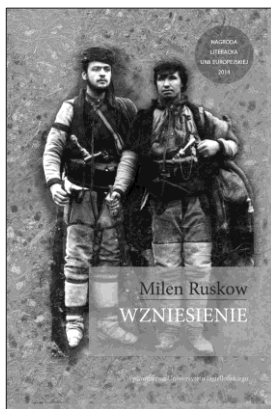

Книжовен преглед

ЗА ПРЕВОДА НА ЕДНА КНИГА И ПРЕВОДИМОСТТА НА МНОГО РАВНИЩА

Ruskow, Milen. *Wzniesienie*. Tłum.
Magdalena Pytlak. Kraków, Wydawnictwo
Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2017.
ISBN: 978-83-233-4051-5, 416 pp.

Сам по себе си превод на романа „Възвишение“ е събитие за съвременната българска култура – не само заради школуваната интуиция, изтъкваща практическата непреводимост на многопластовия текст на Милен Русков, но и заради интереса, който нашата литература продължава да събужда зад граница.

През месец март 2017 г. издателството на Ягелонския университет в Краков публикува романа благодарение на усилията на даровитата преводачка Магдалена Питлак, с което полската култура за пореден път доказва, че разполага с ненакърнен ресурс и апетит да усвоява от собствен ъгъл най-стойностните явления на съвременната българска реалност.

Дебело трябва да подчертая, че в момента е несериозно да се правят каквито и да било оценки за качеството и преводаческите стратегии в пол-

ското „Възвишение“, които предлага М. Питлак. Също така може само да се гадае доколко и какви рецептивни контексти ще разгърне творбата в полска среда. Фактите обаче са налице, а те говорят за шанс на най-новото българско художествено слово своевременно да се впише в традиция с особено богат опит – и във филтрирането на славянските национални образци, и на днешния книжен пазар.

Преводът на Магдалена Питлак следва собствени препятствия и вдъхновения, които са не по-малко специфични от създаването на оригинала. Благодарен съм, че на моите въпроси по темата преводачката отговори изчерпателно и откровено. Позициите ѝ върху книгата на Русков и съвременната литература като цяло са особено важни, защото д-р Питлак е сред най-значимите популяризатори на българската култура в Полша днес чрез своите преводи и научни публикации.

Началният интерес към „Възвишение“ идва от самия издател, доколкото Наградата за литература на Европейския съюз от 2014 г. е направила възможно финансирането на превода. Схемата с европейски грантове за публикуване на наградени позиции облагодетелства самите издателства, стремящи се по тази причина да включат колкото се може отличени книги в своите планове. В този смисъл инициативата за полско издание на „Възвишение“ се оказва продиктувана от икономически и стратегически, а не от чисто художествени критерии.

Магдалена Питлак признава, че романът на Русков е първата книга, предложена ѝ за превод от издател, в противовес на практиката преводачите да се борят за своите позиции, изпращайки фрагменти от избрани произведения на издателствата. Така младата българистка е била изправена пред рядка дилема – да отхвърли провокативния от професионална гледна точка текст или да го приеме като неповторима възможност. По собствените ѝ признания е надделяла амбицията за завоюване на трудни върхове, макар още с първите опити за превод да е трябвало да формулира строг метод и стилистически съображения в работата си.

Над превеждането на творбата Питлак работи почти две години, като през 10 месеца е била изцяло посветена на „Възвишение“. Концентрирането върху изказа на героя-разказвач я уверява в предимствата на непрекъснатия труд над текста, вместо разбиването на процеса за отлежаване на преведеното. За целта ѝ е помогнала стипендията на „Дом за литература и превод“. Престоят в София през януари 2016 г. ѝ позволява както време за труд, така и непосредствени консултации с автора. Тъкмо срещите с М. Русков са затвърдили предпочитанията ѝ към избраните стратегии сред множество варианти.

Друг импулс за превод на романа е дошъл от принципи на нагласи. За М. Питлак въпросът за непреводимостта на литературата е изначален теоретически проблем, с който се сблъсква в университетските си занятия. Тя обаче е защитник на обратната перспектива – че „човешкият род е обречен на превод“. Там, където това изглежда непосилно, интерпретаторът трябва да се осланя на универсалния човешки опит, защото след като носителите на различни традиции са в състояние да се разбират, те могат и да се превеждат взаимно. Що се отнася до българската култура по принцип, преводачката споделя подозрения, че идеята за непреводимост на родното често цели неговото издигане до ранга на изключителност и оттам – недосегаемост. Следователно опита ѝ за превод на „Възвишение“ можем да разглеждаме

като жест срещу излишното страхопочитание към общностното минало.

Главен проблем пред полската преводачка на романа остава *въпросът за стилизацията*. Питлак настоява върху липсата на адекватен полски еквивалент на Русковия език. Например днешният поляк може да чете почти без труд текстове на своя език от XVII в. и тук трябва да бъде отчетена несиметричността в историческото развитие на полския и на българския език. Това изкривява пропорциите за високо и ниско, книжовно и некнижовно, архаично и вулгарно в съвременния литературен текст. В същото време неизменна цел на преводачката е била четивността на романа, поради което решава дори да замести интернационализмите в оригинала на „Възвишение“ със славянски съответствия. От друга страна, водещ за преводачката е бил и принципът на езиковата игра. Следователно не архаизираната реч, а лудическото начало е надделяло в полския превод, защото според Питлак езикът на Русков е „литературна игра с потенциала на възрожденската писменост, а не нейно действително отражение“.

Отличителна черта на „Възвишение“ е *изобилието от вулгаризми*, които са се оказали генерален проблем и в превода. Отчитайки писателската стратегия за многозначни (и най-често комични) значения, изхождащи от един характерен български глагол, преводачката отказва да се опре на производни от същия корен в полския, тъй като еднозначната грубост на тамошния (и съвсем близкочузен) глагол изключва напълно ироничните обертонове. Идеята все пак да се изнамери съответствие на Русковите вулгаризми с общ корен е била стимулирана от бохемиста Добромир Григоров, който загатва на преводачката да разгръща ругатните върху общ символ, а не около повелителни форми. Така Питлак решава да гради вулгарните съответствия около фразеологизми с компонент *куче*, доколкото в полския език с куче може напр. да се танцува и мърсува, то може да те сгаци или да ти лиже муцуната... Във всеки случай кучешката метафори-

ка запазва елемента на вулгарност, омокотен от очевидни иронични конотации.

По сходен начин преводачката бързо се отказва от *архаизиране* на преводния език. То, според нея, неминуемо би полонизирало текста, доколкото всеки архаизиращ елемент по същество ще въдвори фабулата в старополски декори. Вместо целенасочено състаряване на изказа, чарът на полското „Възвишение“ разчита на романовото действие и своеобразната реч на героя – колкото чудата със своя електизъм, толкова близка до читателя.

Прочитът на оригинала оказва влияние върху личните предпочитания и ретроспективната оценка на българската словесна традиция. От епизодите в романа Питлак откроява като любима сцената с Гичовото преобличане в европейски дрехи, но книгата я е накарала като изследовател да се завърне към Раковски, който след превода на „Възвишение“ я привлича още по-силно със своята „романтична графомания“.

Удоволствието от преводаческия труд М. Питлак е трябвало да вмести в строгия срок за предаване на ръкописа, заложен в самото начало на кандидатването за субсидия. Въпреки издателските уверения за щателна редакция, обаче, това, което полският читател получава в ръцете си, е резултат от индивидуалните усилия и решения на преводачката, защото вместо прочит на творбата от „втори чифт очи“, финалните корекции са били единствено от правописно-пунктуационно естество.

Значителното време, посветено на „Възвишение“, провокира и физическа, и читателска умора. След работата по книгата М. Питлак се задоволява само с малки форми, отлагайки прочита на романи за по-късен етап, макар вече да е набелязала „Физика на тъгата“ като свое поредно завоевание. От друга страна, романът на Русков ражда идеята за обширна транслатологична студия, но връщането към преведената творба още не е настъпило. Със сигурност обаче в близките години от Магдалена Питлак могат да се очакват оригинални преводачески и научни ракурси към българската словесност.

***

Случаят с полската поява на „Възвишение“ позволява да се поразсъждава принципно върху привлекателността и преводимостта на съвременните български явления в Европа. В страни, където през изтеклото столетие с по-голям или по-малък успех в културно общение са били въведени творби на Вазов, Йовков, Елин Пелин, Яворов, В. Мутафчиева, Н. Кънчев, днес България отсъства от елитарната литературна карта. Отсъства и на много по-широкообхватния книжен пазар. Както на теория, така и на практика „Естествен роман“ и няколко други епически форми не са в състояние да поддържат физиономичността на модерната българска словесност не само заради спорадичното ѝ присъствие, но и поради недостатъчната реклама на родните културни продукти.

При неизгодно позициониране на българското в европейския обмен на литературни традиции, възгледите за непреводимост на „Възвишение“, впрочем извиращи от ранни декларации на самия писател, хвърлят нова светлина върху дебата за ролята на българското в чужбина, за неговото предлагане (и търсене) като стойностен продукт. Дали чужденците могат да консумират български артефакти заради тяхната уникалност или обратно – заради тяхната безпроблемна усвояемост; дали съчетаването на екзотика с универсални европейски ценности притежава точка на идеален баланс? И в крайна сметка, дали българската литература зад граница би съществувала по-успешно като повече *специфична*, отколкото разчитаща на вписване в модните жанрови и тематични течения на общия пазар? Разбира се, аз не нямам отговор на тези въпроси, но съм сигурен в друго – представянето на български културни продукти в Европа изисква далновидна *толерантност към рецепцията*, при която чужденецът не просто няма да е обвиняван, но би трябвало да бъде поощрен да извлече от конкретна творба стойности, противоположни на приписваните в оригинална среда.

В известен смисъл романът на Русков връща усилията за европейски износ на модерна българска литература към тяхното начало. „Под игото“ надали е било четено като енциклопедия на българщината и със стремеж да се вникне в народната душевност, нито пък неговите литературни достойнства са се оценявали на английски, френски или полски език чрез приносите на Вазов за развитието на българската епика. Посягането към събития, личности и дори към езика на сакрализираното Възраждане, на свой ред, категорично не може да бъде печеливша стратегия за живота на „Възвишение“ в странство. Ето защо българската литература в чужбина в най-буквален смисъл трябва да разчита на онези художествени нюанси, които може би остават на заден план в националния контекст, но биха зарадвали със свежестта си необременени от балканската сложност търсачи на екзотични мотиви или на най-обикновена наслада от четенето. Нещо повече – българското слово зад граница е длъжно да разчита на своите преводачи не като *посредници*, а като *водачи* в непознат терен. Те са фигурите, в състояние да изкажат тъкмо това, което остава непостижимо в домашни условия, а именно *несъзнавано специфично* у нас, което прави българите интересни в чуждите очи. Със сигурност това няма да бъде Възраждането, нито патриотичната жертвеност, нито свещеният език на дедите, нито дори кирилицата сама по себе си.

С други думи износът на „Възвишение“ предоставя поле за дейност, което не може да бъде запълнено от българи. За постигането на целта романът трябва да се лиши поне отчасти от своята – иначе безспорна – уникалност в родния контекст. В случая с Полша негов спътник ще бъде новата версия на „Под игото“, дело на Войчех Галонзка. Почвата, върху която стъпва „Възвишение“ там, представлява забележително изключение в сравнение с други държави и е вече обогатена между другото от „Майките“ и „Мисия Лондон“ (прев. 2008), „Естествен роман“ и „Черната кутия“ (2009), „И други истории“ (2011), „Дзифт“ (2013),

„Ломски разкази“ (2014), от антологията „Човекът с многото имена“ (2007) и „Пътуване с непознатата“ (2012).

Разбира се, при европейския литературен експорт от българска страна ще излизат критични гласове относно уместността на конкретни езикови, асоциативни или чисто интерпретативни преводачески решения. Но без доверие към преводачите, познавачи на собствената им литературна почва, шансовете за задграничен живот на българската словесност са твърде съмнителни.

За изграждане на своя чуждестранен имидж бизнес компании и дори цели държави наемат външни агенции. Струва си да се запитаме на колко от преводачите и популяризатори на българската литература е било предложено подобавашо възнаграждение от национална институция за техните усилия? Колко превода на значими български произведения са финансирани от национална институция и възможно ли е изобщо съществуването на подобен орган, чиято меродавност няма да бъде поставяна под съмнение? Ордени и хонорис титли се раздават, разбира се, пост фактум, като венец на дългогодишни трудове. Литературният живот обаче е вечно актуален, особено динамичен процес, изискващ от преводачите от български да надскачат своите тясно професионални компетенции, като сами проправят пътеки за малката балканска култура. Тяхната награда е хонорар от чуждото издателство и евентуално няколко суперлатива за „майсторския превод“. Подценен остава приносът им да направят приложимо за чуждата публика това, което хвалим като неповторимо за нас. Колкото до полската версия на „Възвишение“, тя предлага няколко равнища на преводимост на българското. Преди те да бъдат достойно оценени, успех ще бъде да се чуе какъвто и да е полски отглас от романа.

Книгата вече заема престижно място на лавиците на най-популярните книжарници в страната.

КАМЕН РИКЕВ
Университет

„Мария Кюри-Склодовска“ – Люблин
✉ rikev@umcs.pl